

nihilisme en troost. groeien tegen wil en dank

door **Anne Provoost**

Geschreven in opdracht van Het beschrijf voor het colloquium Coming Home - On Childrens Literature, in het Roehampton Institute en in het Elzenveld (Antwerpen), 2001

Mijn oudste zoon wordt binnenkort zeven. Bij die gelegenheid wil ik een boek voor hem schrijven.

Ik ben thuis met mijn zoon Cornelius. Zijn jongere zusje is bij een vriendinnetje gaan overnachten en zijn kleine broertje zit al in bed. Het is nu ook voor hem bedtijd, we hebben zopas samen naar het nieuws gekeken. Ik vraag hem naar de badkamer te gaan om zijn tanden te poetsen. Hij reageert niet. Hij zit in zijn stoel genageld, hij luistert aandachtig naar een conversatie in 'Thuis' (of 'Wittekerke', een van de twee, ik houd ze niet uit elkaar).

Ik vraag hem opnieuw zijn tanden te gaan poetsen.

Hij beweegt niet.

Ik zeg: 'Zet de televisie af. Dat is niet voor kinderen.'

Die woorden wekken zijn aandacht.

'Waarom niet?' vraagt hij. Hij is zesenhalf.

Dan ontwikkelt zich de conversatie die ouders hebben met kinderen van zesenhalf.

Het is een lacherig gesprek, het gaat gepaard met knuffelen.

'Mama, wat kan daar niet voor kinderen aan zijn? Ik weet dat Sinterklaas, de kerstman, de paashaas en de tandenfee eigenlijk jij en papa zijn.'

Ik (terwijl ik hem meetroon naar de badkamer): 'Maar jongen, er zijn dingen waar je achter komt als je zesenhalf bent. Maar dat wil niet zeggen dat er niets meer is dat je niet weet. Er zijn er ook waar je achter komt als je tien bent. En als je veertien bent.'

Hij (op en neer springend van opwinding): 'Wat dan? Mama, vertel het me! Vertel me een ding waar ik achter zal komen als ik tien ben.'

Ik: 'Nee, daar moet je tien voor zijn. Mond open en poetsen.'

Hij: 'Ik poets mijn tanden niet tot je een geheim verklapt.'

Ik: 'Dat was een grapje, jongen. Er is helemaal niets meer. Je weet alles al.' En dat is zo, hij weet heel precies hoe mensen vrijen en kinderen maken. Hij weet wat ik denk dat er gebeurt als mensen doodgaan. Ik kan niets bedenken dat ik voor hem heb verzwegen.

Hij (lachend, hij vermoedt wel dat ik hem plaag maar hij is niet zeker): 'Dat zeg je maar. Dat zeg je nu omdat ik niet wil dat ik het weet.'

Ik: 'Het is laat. Poetsen.'

Hij (met de tanden op elkaar): 'Ik poets niet tot je me iets vertelt.' Hij doet wat ik regelmatig met hem doe. Hij stelt zijn voorwaarden.

'Okee,' zeg ik ten einde raad. Ziet u, ik ben een schrijvende moeder. Kinderen in bed betekent eindelijk voor het computerscherm kunnen gaan zitten; geen tijd in dit huishouden voor bedverhalen en andere flauwekul. Ik weet niet wat ik zal zeggen maar hij opent tenminste zijn mond. Zijn ogen fonkelen, hij weet dat ik iets gekks ga verzinnen. Ik zeg: 'Papa is niet echt papa, hij is eigenlijk mama verkleed als papa.'

Hij: 'Nee, dat kan niet. Ik heb jou en papa al dikwijls samen gezien.'

Ik: 'Dat is omdat mama niet echt mama is, maar oma verkleed als mama!' Het poetsen kan niet doorgaan van het lachen. De juf van zijn klas is eigenlijk de directeur van de school. Die eigenlijk de goudvis van de voetbalcoach is. Het duurt nog een eindje voor hij inslaapt, hij houdt zo van het gesprek dat hij me niet uit zijn slaapkamer laat weggaan.

Waarom blijft dit gesprek in mijn hoofd hangen? Misschien omdat het ongeveer gelijktijdig komt met een artikel van Katrien Vloeberghs dat verschijnt in de nieuwsbrief van het NCJ. Zij schrijft haar tekst na haar bezoek aan het wetenschappelijk congres getiteld 'Growing up (post-)modern' in Illinois in de herfst van vorig jaar. Wat ze schrijft wijst me op het volgende: het hele discours rond kind-zijn en groot-worden wordt zo goed als exclusief gevoerd door de volwassen generatie. Kinderen definiëren zichzelf niet, wij doen het voor hen. Kinderen zijn de volwassenen van morgen, zij zijn het die ons zullen opvolgen, en veel meer dan dat: ze zullen onze plaatsen innemen, ze zullen vernieuwing brengen en die vernieuwing

ophemelen, waarbij ze impliciet of expliciet kritiek zullen leveren op onze aanpak en manieren. Ze vormen voor ons en onze positie een bedreiging (en dan doe ik natuurlijk snel mijn denkoefening: het zou mooi zijn bij die zesenehalf-jarige zoon van mij een artistieke passie vast te stellen, helemaal prettig zou het zijn als bleek dat zijn roeping in het schrijversschap lag, maar wat als blijkt dat hij een veel beter auteur is dan ik? Wat als hij zegt: mijn moeder heeft haar best gedaan, maar wat ik doe is het echte werk?).

Als volwassenen het definiëren van het kind-zijn exclusief in handen houden, moeten ze ervan worden verdacht in hun definitie enige elementen van zelfbescherming in te voeren. De hypothese ontstaat dat opvoeden heel veel met klein-houden te maken heeft, en precies daartegen gaan kinderen te keer in wat dan wordt genoemd het generatieconflict, de opstand, de ongehoorzaamheid.

Tegen mijn zoontje dat naar de sitcom wilde kijken heb ik gezegd: 'Dit is niet voor kinderen' terwijl ik vind dat er niets is dat ik niet aan mijn kinderen kan zeggen. Ik wilde dat hij ging slapen. Hij ordent mijn leven, hij weet dat, hij heeft de macht om me van mijn werktafel weg te houden, al was het maar door zijn kaken op elkaar te klemmen als hij moet poetsen. Voor mij is hij een stoorzender. Dat ik hem met mijn verzinsels bij het tanden poetsen om de tuin leid is de kleine impact, de reaalpolitiek van een werkende moeder, *no harm done*.

Maar wat is er gebeurd in andere gesprekken die ik met hem heb gehad?

Hij kijkt naar het journaal. Hij ziet oorlogen en vraagt of hier oorlog zal komen. Ik zeg: 'Waarschijnlijk niet omdat ons land een goede relatie heeft met de meeste andere landen.' Hij ziet beelden van een overstroming en vraagt of Antwerpen onder zal lopen. Ik zeg dat het al heel hard zou moeten regenen voor ons huis onderloopt omdat door het graven van de tunnel onder de Schelde het waterpeil heel laag staat en bla-bla-bla.' Maar hij geeft niet op: 'Wat ALS de relatie met de andere landen misloopt? Wat ALS het heel lang en hard regent.'

Hij wil niet dat ik twijfel. Hij komt niet tot rust tot ik zeg: ik weet zeker dat er geen oorlog komt. Ik weet zeker dat het nooit zo hard zal regenen dat ons huis onder water loopt.

'Hoe weet je dat?'

'Het staat in de krant. Slimme menereen en mevrouwen hebben het uitgerekend. Ik heb dat op school geleerd. De koning heeft het gezegd.'

De moeilijkste vraag is natuurlijk deze die hij stelt sinds hij vier is. 'Wat gebeurt er als we doodgaan?' Ik geloof niet in een leven na de dood, mijn man evenmin.

We zijn begonnen met te zeggen dat we het niet wisten. Maar hij leerde snel dat hij zijn vraag anders moest stellen: 'Wat *denken jullie* dat er gebeurt als je doodgaat.' Het eerlijke antwoord op die vraag verontrustte hem danig. We zijn tot een soort tussenantwoord gekomen, iets over bouwstenen die opnieuw in het leven worden opgenomen, wat hem min of meer bevredigt.

Lieg ik tegen hem? Betuttel ik hem? Of is dit gewone, zuivere troost?

Ik ben niet alleen moeder, ik schrijf ook voor kinderen.

De eerste versie van *Mijn tante is een grindewal* eindigde vlak nadat het hoofdpersonage ontdekt dat haar vriendinnetje door haar vader seksueel wordt mishandeld. Tara vertelt het aan Anna, Anna luistert, het boek is afgelopen. Bij een herschrijving anderhalf jaar later voegde ik aan het boek een flink stuk toe. Daarin komt er een aanzet tot oplossing. Het boek besluit met de boodschap dat Tara wel nooit zal genezen, maar er zit een soort van hoopvolle, troostende toon in de laatste bladzijden.

Waarom heb ik dat gedaan?

Ik ben ervan uitgegaan dat een kind troost nodig heeft, dat je het niet zomaar een dreun kunt verkopen zonder de wonde te verzorgen. Waarom? Omdat kinderen niet alles aankunnen? Omdat ze nog niet 'af' zijn, nog moeten groeien? Maar wat als ik als auteur een punt bereik waarin ik zelf niet meer in een oplossing geloof? Het literaire landschap biedt me hiervoor de ruimte, maar doet het jeugdliteraire dat ook? Op slag krijg ik een vermoeden van een vreemd proces: de hedendaagse, politiek correcte schrijver van kinderboeken laat het uitschijnen alsof hij voor de groei van het kind kiest, maar 'bedriegt' door bij voorbaat te stellen dat wat zijn boodschap ook zal zijn, het er een zal zijn die het kind niet in de duisternis achterlaat. Zelfs na jarenlang gehamer dat een kinderboek niet hoort te moraliseren is de gedachte dat een kinderboek niet uitzichtloos mag zijn nog bijzonder gangbaar (zelfs de grote verdedigers van niet-moraliserende kinderliteratuur stellen het schrijven van pessimistische en fatalistische kinderboeken in vraag, heel duidelijk is dat in het gesprek van Aukje Holtrop met Wim Hofman over zijn 'sombere' boek *Zwart als inkt*. Letterlijk vraagt ze: 'Isn't it horrible to be so pessimistic about how those stories turn out?'). Bevordert een kinderliteratuur die het uitzichtloze systematisch wegschrijft wel

voldoende de groei van haar lezers? Of is ze vooral bezig met het tegengaan van opstand en ongehoorzaamheid?

We willen kinderen troosten, maar als we dat onder alle omstandigheden doen, hoe ver staan we af van ze betuttelen? De troost afschaffen zou pijn doen, de kinderen zouden op jonge leeftijd zien hoeveel fout loopt en al vroeg reageren. Jong als ze zijn zijn ze nog sterke aanhangers van het geloof dat verandering altijd verbetering is. Dat geloof zijn wij al lang kwijt: wij moraliseren verandering, voor ons kan het vooruitgang zijn, maar net zo goed verlies, verval of ontaarding. Is het uit angst voor dat laatste dat we blijven troosten, ook diegenen onder ons die bij momenten denken dat er geen troost is?

Het is duidelijk dat kinderen de troosteloosheid niet altijd willen vernemen. Mijn zoontje geeft als hij me vragen stelt over overstroming en oorlog zelf aan dat hij wil dat ik lieg. Niet alleen opvoeders moeten ervan worden verdacht kinderen klein te willen houden, kinderen vragen op bepaalde momenten zelf nadrukkelijk om klein gehouden te worden. Maar ik streef vooruitgang na, en groei. Als moeder, als kunstenaar, kan ik niet altijd instemmen met die vraag naar status quo. Ik voel een noodzaak om nu en dan, in een paar kinderenboeken in die grote hoop die er te krijgen zijn, dat parapluutje van de troost dicht te klappen en het kind bloot te stellen aan de volle waarheid, de onverbloemde, en die is: heel dikwijls is het leven goed, heel dikwijls is er troost, maar er bestaat ook zoiets als zinloosheid en pech. Er bestaat zoiets als volstrekte, pikzwarte kwaadaardigheid, er zijn leugens, er is hypocrisie, er is een duistere kant aan wat mensen doen. Het kan best betekenen dat kinderen opstandig worden, subversief, en zich tegen ons keren, maar dat is een prijs die ik wil betalen.

Niemand kan beweren dat er een gebrek is aan boeken over negatieve gevoelens, over angst, woede, frustratie, drang tot vernietiging en zelfs zelfvernietiging. Maar maken we wel ruimte voor boeken waarin naar het einde toe, in de afwikkeling, de negatieve gevoelens *niet* worden omgebogen naar het goede, het hoopgevende, de overwinning op de angst, woede, frustratie en drang tot vernietiging.

Ik heb als kind heb ik niet bijzonder veel films gezien, maar ik moet er toch veel meer hebben gezien dan ik me kan herinneren. De meeste films zijn echter uit mijn geheugen gewist, is dat wegens 'geen indruk gemaakt', wie zal het zeggen? Maar een film die me tot vandaag helder voor de geest staat is de Indische B-film waarin tijdens de eindgeneriek - dus wie al naar de wc was gelopen had het gemist - de

onversaagde, prachtige tijger die het troeteldier van de Indische schone was, alsnog door de dolk van de slechterik werd doorboord, ergens onopvallend in een hoekje van het beeldscherm. Ik kon mijn ogen niet geloven. Ik kon de televisie wel stukslaan. Ik was een jaar of acht en ik was woedend op de maker van de film. Hebben velen van ons niet gezegd: we geven kinderen niet wat ze vragen, maar altijd dat beetje meer? Als we ze niet geven wat ze vragen, waarom dan toch nog altijd dat hoopvolle einde, zelfs bij een zogenaamd open einde? Waarom zijn we zo bang voor negativiteit, voor pessimisme en zwartgalligheid? Voor ontluistering? Al deze dingen vinden we in alle kunstvormen terug, waarom dan nauwelijks in kinderliteratuur? Er zijn schrijvers die het aandurven, Wim Hofman doet het met zijn hervertelling van 'Roodkapje', waarin Roodkapje uit de buik van de wolf ontsnapt en naar huis loopt en in bed gaat liggen en haar zaklamp meeneemt en die niet meer durft uit te doen en haar ogen niet durft te sluiten. Ze is getraumatiseerd en dat is het, er valt verder niets te melden.

Dat zoontje van mij dat zesenhalf is wordt binnenkort zeven, en omdat zeven zo'n belangrijke verjaardag is in een kinderleven, willen mijn man en ik iets speciaals doen. Ik loop al een tijdje met de gedachte een boek voor hem te schrijven, voor hem en niet voor publicatie waardoor ik me niet al te bezorgd hoef te maken over originaliteit – de originaliteit zal voor mijn zoontje zitten in het feit dat hij weet dat ik iets uitprobeer. Omdat ik hem heel precies ken en weet hoe ver ik kan gaan, ga ik experimenteren met het negatieve. Ik voel de nodige schroom, de hele tijd heb ik het gevoel dat ik iets doe wat niet hoort. Maar ik ga door, ik voel de behoefte hem een prik te geven, daarna laat ik hem weer een tijdje met rust. Ik ga het verhaal schrijven van een klein meisje dat samenleeft met een blinde oude man. Op een dag trapt de blinde per ongeluk op een glimworm en verdwijnt als gevolg daarvan het licht. Het kleine meisje neemt het op zich het licht terug te halen, maar om dat te bereiken moet ze een hoge prijs betalen: eerst moet ze haar haren afstaan, vervolgens wordt haar handje verkoold, nog later moet ze haar geliefde vriendje voor het licht ruilen. Ze krijgt dus het licht, ze krijgt zelfs de belofte dat de oude man weer zal kunnen zien, maar haar woede om wat ze heeft moeten afstaan is groot. Ze komt thuis, het is licht, de oude man kan zien, maar als voor zijn voeten een vuurvlieg komt zitten, trapt ze erop en wordt het weer donker. Voor de blinde man is er niets veranderd, voor haar alles.

Als we blijven doen wat we niet kunnen laten, namelijk die negatieve gevoelens voor kinderen ombuigen naar het positieve, maken we dan geen open doel voor onze jongeren? Zullen we niet net door hen te omringen met het opbouwende het destructieve aan hen ontlokken? Ze willen het toch net anders doen dan wij? Ik denk aan mijn fascinatie voor een film als *Natural Born Killers*. Dit is een film die geweld etaleert en misschien zelfs ophemelt. Toch ontstaat de indruk dat de film kan worden gezien als een kritiek op geweld. Ik heb geen idee hoe Oliver Stone erin slaagt me dat gevoel te geven, en ik zal niet rusten voor ik daarachter kom. Voorlopig kom ik niet verder dan dit: als literatuur voor kinderen voor de groei van het kind wil blijven kiezen, zal er ruimte worden gemaakt voor de schrijver met die 'andere' moraal, voor hij die niet komt met een boodschap van optimisme, van hoop, van geloof in goedheid. Er moet maatschappelijke toestemming worden gegeven voor het eerste kinderboek met een nihilistische boodschap, voor een Nix-generatie van jeugdauteurs.

Meer nog: als de literatuur voor kinderen de vergelijking met literatuur voor volwassenen wil doorstaan moet elke vorm van zelfcensuur moeten worden afgegooid. Misschien komen we wel bij het politiek incorrecte, in volgorde van subversiviteit zou dat dan kunnen zijn: een kinderboek dat reageert tegen monogame liefde, een kinderboek dat zich afzet tegen zelfopoffering en trouw aan het gegeven woord, en – wellicht het 'ergste' – een kinderboek dat onverdraagzaamheid propageert. Waarom niet een verhaal voor kinderen over een wandaad die in iets goeds eindigt, en wel helemaal onbedoeld, denk maar aan de verhaallijn van 'De bitterzoet' van Dennis Potter waarbij een jonge man zich bij de ouders van een volledig verlamde jonge vrouw voordoet als haar vriendje en haar van zodra de ouders het huis uit zijn verkracht; door de aanranding geneest de jonge vrouw en kan ze weer lopen. Vanuit artistiek oogpunt getuigt het van zoveel benijdenswaardige durf een werk uit handen te geven als het nog zo onduidelijk is waar de goeien zitten en waar de slechteriken. Niemand is al gestraft, niemand wordt beloond, de hele bende zit met een kater.

Voor de emancipatie van de jeugdliteratuur, voor de aanvaarding van jeugdliteratuur als zuivere kunstvorm, zal het van absoluut belang ons vrij te maken van de geruststellende toon die we dikwijls aanhouden. Kan er een boek worden geschreven over een kind dat herhaaldelijk steelt en niet wordt betrapt? Is het na Dutroux nog denkbaar dat we een boek op de markt brengen over een klein meisje

dat een volwassen man verleidt? Begrijp me niet verkeerd, ik ben een groot aanhanger van het constructieve en optimistische denken, maar betekent dit dat ik me wil onderwerpen aan het dictaat van het positieve? Het is niet fout te troosten, wel is het fout een kind systematisch tegen zinloosheid af te schermen. Volgt van sommigen dan de reactie: wij doen wat goed voor de lezer is, dan blijven we opvoeders in plaats van kunstenaars.

En als we dan toch per se opvoeders willen zijn, onthouden we onze kinderen niet iets als we ze op het einde van onze boeken altijd maar weer een lichtpunt aanbieden? Ik zou niet woedend zijn geweest op de maker van de Indische B-film als de tijger niet was gedood, ik zou niet naar mijn kamer zijn getrokken om mijn tranen te verbijten, ik zou zijn overgegaan tot de orde van de dag. De emoties zouden aan me zijn voorbij gegaan, die wonderlijke gevoelens die met mijn eigen leven niets te maken hebben, me niet bedreigen maar me niettemin overvallen: proeven van gevoelens, als het ware. En ik weet het wel, een kind moet er niet te veel van hebben, van dat pijnlijke, van dat negatieve, net zo min als een volwassene, maar nu en dan een prik, nu en dan een Roodkapje dat de buik van de wolf niet open krijgt, kan dat? Een stapje weg van de troostende boeken, twee stapjes weg van de boeken die niet hoeven te troosten omdat ze niet verontrusten en alleen maar entertainen, ik zou het woord 'loutering' willen gebruiken, maar dat durf ik in een postmoderne tijd als de onze niet. 'Catharsis' misschien.